

Křesťanští scholastikové a arabský aristotelismus – str. 1

Zápas o individuální nesmrtelnost – str. 2

V islámu lze také vidět v podstatě nutnou protisílu vůči duchu křesťanství. To se v ukázkové podobě projevilo ve středověkém boji křesťanských scholastiků a islámsko-aristotelovských myslitelů, především Averroa a Avicenny jakožto nejvyšších představitelů arabismu. Co se skrývá za tímto bouřlivým střetem mezi křesťanstvím a islámem?

Existují umělecká ztvárnění z té doby, která ukazují Tomáše Akvinského sedícího na trůnu, s otevřenou knihou v ruce a pod nohama - nikoli u nohou, nýbrž pod nohama, takže po nich šlape - arabské filosofy. Lze si představit, že tou knihou je jeho Summa contra gentiles („Příručka proti pohanům“). Je to kniha, v níž vášnivě vytahuje do boje i proti arabsko-islámským komentátorům Aristotela. Nemůže být pochyb, oč při tom jde: jde o duchovní zápas olbřímích rozměrů, zápas, jenž byl veden zbraněmi ducha. Pro křesťanské myslitele je to boj o život a smrt křesťanství a jeho ústředním bodem je individuální nesmrtelnost člověka. My dnešní lidé jsme ovšem natolik zahlceni povinnostmi a starostmi hmotného života, že si stěží dovedeme vysvětlit, jak je možné, že v tehdejší době mohly podobné otázky natolik rozpalovat lidskou mysl!

Co tak hrozného tedy tvrdili tito arabští myslitelé? Dlouho před Tomášem předložil vlivný Averroes svou interpretaci Aristotela, podle níž tento řecký myslitel tvrdil, že při narození se do každého člověka vlije krůpěj kosmické inteligence, krůpěj „nús“ (vov), světového rozumu, který je a zůstává ve všech lidech stejný. Neexistuje individuální rozum, individuálně utvářené myšlení, jedinečnost jednotlivce - tvrdí Averroes ve své interpretaci Aristotela. Existuje prý jen jedna jediná kosmická inteligence, jakýsi světový rozum, který ve všech lidech myslí a skrze všechny lidi jedná. Když člověk zemře, jeho krůpěj inteligence je opět nasáta povšechnou inteligencí, z níž pochází.

Z tohoto lidského pohledu nelze mluvit o individuální nesmrtelnosti, neboť ani během života člověk nemá nic individuálního. Tento výklad Aristotelových tezí se dobře hodí k všemohoucnosti, jež je Alláhovi v Koránu připisována - je to vždycky „Alláh' jen a pouze Alláh, kdo myslí a jedná ve všech tvorech včetně člověka. Je omylem myslet si, že lidé jsou individuální, ve svém myšlení a jednání samostatné bytosti. Je přímo úkolem ortodoxního islámského náboženství pomoci člověku prohlédnout iluzi své samostatnosti vůči Bohu, překonat ji. Podstata náboženství spočívá v podřízení se neomezené a nezpochybnitelné Alláhově vůli.

Zde je na místě důležitá otázka: Co skutečně tvrdil Aristoteles? Opravdu popíral individuální nesmrtelnost člověka? Není snadné na tuto otázku odpovědět, protože Aristoteles byl prvním velkým myslitelem, který vzájemné působení duše a fyzického těla považoval za natolik rozhodující pro sebeuvědomění člověka, že se domníval, že lidská duše nemůže existovat bez těla. Může vzniknout jen společně s tělem a jen díky tělu může dále přetrvávat. V jistém protikladu k Platonovi hledal Aristoteles ducha působícího ve světě hmoty. S duchem, který existuje oddělený od hmoty a je doma v čistě duchovním světě, jak to předpokládal Platon, si příliš nevěděl rady.

Také takzvaná nesmrtelnost duše je podle Aristotela možná jen díky vzpomínce na odložené tělo, kterou si člověk uchovává po smrti. Protože je však toto tělo součástí přírody, zcela

proniknuté obecnými přírodními silami, nemá v sobě nic individuálního. Jen když duše za života, díky svým zkušenostem v těle a s tělem, získá individuální vlastnosti, které si uchovává i po smrti, lze hovořit o individuální nesmrtelnosti. Ale právě v tomto rozhodujícím bodu jsou Aristotelovy tradované myšlenky, přinejmenším ve své tradované podobě, všechno jiné než jasné a jednoznačné.

Nelze tedy prokázat, že by Aristoteles se vši jasností tvrdil, že si člověk i po své smrti zachovává individualizované vědomí. Pro křesťanské středověké myslitele však byl arabský výklad Aristotela v naprostém rozporu s duchem křesťanství. Důstojnost člověka se podle nich zakládá na skutečnosti, že Kristus dává v nekonečné lásce každému člověku schopnost prožívat se jako jedinečný, osobitý duch, jako duch, jenž může převzít odpovědnost za své jednání. Scholastikové měli nesmírně silnou potřebu dokázat, že člověk je individuální, svobodná bytost, schopná dobra i zla, a proto také jako individualita nesmrtelná, to znamená s individuálními důsledky pro svou duši po smrti.

Ovšem právě v tomto rozhodujícím bodu došlo k velkému nedorozumění. Jestliže někdo tvrdí, že člověk je svobodný, pokud je člověk, pak tím říká, že je „svobodný« od přírody, tedy nikoli tím, že se sám chápe své svobody. Křesťanský aspekt, který chtěli scholastici hájit, byl i pro ně samotné rozvinutý teprve počátečně. Svobodu a individuální nesmrtelnost dosud nedokázali chápat jako výdobytek dlouhého a svobodného vývoje.

Křesťanští myslitelé si mysleli: „Člověk je svobodný." Islámští myslitelé odpovídali: „Člověk není svobodný.« Ve skutečnosti mohou mít pravdu ti i ti, podle toho, jakým způsobem jednotlivci žijí a jak utváří svůj vývoj. Každý sám rozhoduje o tom, jestli ve svém vlastním životě a působení dá více za pravdu jednomu, či druhému. O své svobodě nerozhoduje na základě teoretického důkazu, nýbrž tím, co ze sebe učiní nebo neučiní. Základní výpověď ve věci svobody může tedy znít jediné takto: Každý člověk se může stávat stále svobodnějším, chce-li to - ovšem nemusí, protože je prostě svobodný. Svobodný člověk není, svobodným se stává.

Zápas o individuální nesmrtelnost

Ničeho příliš nedosáhneme, pokusíme-li se individuální lidskou nesmrtelnost teoreticky dokázat. V případě jednotlivého člověka jde o to, aby svým vnitřním vývojem činil své myšlení stále živějším a své chtění stále svobodnějším. Jen tak se lidské Já může víc a víc stávat nesmrtelnou skutečností. Každodenním cvičením může být člověk čím dál osobitější - čím dál schopnější vytvářet něco nového, pravlastního, působit tvořivou silou. Svoboda se pak bude víc a víc stávat vnitřním prožitkem, který nelze popřít, podobně jako nelze popřít hlad a žízeň. To dá jednotlivci odůvodněné oprávnění mluvit o tom, že jeho duše se stává stále individuálnější a stále nezávislejší na těle. Nikdo nemůže být po smrti individuálnější nebo osobitější, než se stal za svého života.

Rudolf Steiner líčí působivé duševní zápasy, které scholastikové prožívali kvůli jednostrannosti svých vlastních myšlenek. Přes den s veškerou vášnivostí své duše a logikou svého rozumu hájili individuální lidskou nesmrtelnost. Veškerá existence křesťanství pro ně závisela na této otázce. Ale ve svých snech nebo v jistých okamžicích extatického vytržení se jim osobně zjevoval - již dávno zesnulý - Averroes a obrazně jim ukazoval opak toho, co učili.

Byli tenkrát scholastici, kteří dokázali Averroa vnímat jako zemřelou duši, kteří velmi přesvědčivým způsobem mohli vidět, čím se po své smrti stal. Averroes během svého života zastával názor, že po smrti nezbude z člověka nic individuálního. Tvrdil, že myšlenky člověka se jako kapka vody v moři opět rozplynou v kosmické inteligenci.

A nyní se křesťanským myslitelům zjevoval bez individuální osobitosti, zjevoval se jim jako někdo, jehož myšlenky se zcela rozplynuly v obecných myšlenkách světa! Duše scholastiků se tímto otřesným zjevem cítily zmatené, protože Averroes, který v životě nevedl individuální myšlenkový život, jim mohl „názorně předvést“ správnost své interpretace Aristotela. Averroovy myšlenky o člověku byly popřením individuálního lidského ducha, a tak mu sotva dávaly možnost, aby se stal individuálním duchem. Svě myšlenky přijal zvenčí, například od Aristotela, aniž by jim dal vlastní individuální ráz. Příliš málo pěstoval morální fantazii, která z obecných idejí nebo ideálů dokáže vykouzlit ten neindividuálnější cit. Jeho neindividualizované myšlenky se tak po jeho smrti skutečně opět rozplynuly v obecném světovém rozumu, z něhož pocházely.

Řešení hádanky, o něž scholastikové vášnivě zápasili, aniž by ho dokázali zcela pochopit, spočívá ovšem v tom, že člověk potřebuje celý pozemský vývoj, aby se stal v myšlení zcela individuálním a v jednání zcela svobodným. Nesmrtelným člověk není, nesmrtelným se člověk stává - v důsledku dlouhého vývoje. V jednom životě může učinit jen malý krok na cestě individualizace svých myšlenek a svých volných impulzů. Ve středověku však lidskému vědomí chyběly předpoklady nutné k tomu, aby si dokázalo položit otázku, zda člověk přece jen nežije na Zemi více než jedenkrát. Jestliže člověk žije jen jednou jedinkrát a po smrti v sobě nese tolik individuálního, kolik si ho vytvořil během jediného života, tolik nesmrtelného, kolik si ho ve svém vnitřním životě učinil nezávislým na těle, pak toho z něj na současném vývojovém stupni vsutku příliš mnoho nezbude.